

עיונים סא"ל חיים אסטרטגים

פוחחים, כשלעצמם, את הדרך להידברות כלל-אירופית על עתיד היבשת ולהידברות בין-מעצמתית על קיצוץ הכוחות הזרים החונים במרכז.

מן הדין להקדים להצגת הסוגיה של בט-חון אירופה מילים אחדות על תהליך ההבנה הסובייטית-גרמנית. מייד לאחר מלחמת-העולם השניה ראו הכל בגרמניה את האיום הפוטנציאלי ל-מלחמת-עולם נוספת. היה יסוד לדאגת הסובייטים, משום שבמלחמת-העולם הש-ניה הביאו לשינויי גבולות מרחיקי-לכת. תיחום הגבולות המערביים של ברה"מ בתוך שטחה של פולין הניע את הסוביי-

למה במעורבותן של מעצמות-העל בסכ-סוך, הושגה ב-7 באוגוסט 1970 הפסקת-אש.

באירופה • מדיניותו המזרחית (ה"אוסט-פוליטיק") של וילי ברנדט הביאה — ל-אחר 25 שנות מאבק — לחתימת ההסכם הגרמני-סובייטי ב-7 באוגוסט 1970, והי-הסכם הגרמני-פולני ב-7 בדצמבר 1970. ההסכמים אישרו מחד-גיסא את הגבולות שנקבעו לאחר מלחמת-העולם השניה ואת המציאות של חלוקת גרמניה; מאידך-גיסא התחייבו בהם הצדדים להימנע משימוש בכוח ולפתור את כל השאלות השנויות במחלוקת בדרכי-שלום.

פתרון בעיית ברלין והסדר בעיית גרמניה

ההסכמים בין גרמניה-המערבית לבין הגוש הסובייטי

שנת 1970 ציינה את פתיחתו של עשור חדש בחיים הבין-לאומיים; בשל כך נטו משקיפים רבים לראות בהתרחשויות ש-אירעו במהלכה ראי להתפתחויות הצפויות לשנות ה-70. מנקודת ראות זו ניתן להגיע למסקנות אופטימיות, שכן בשנת 1970 בא לידי ביטוי רצונן של המעצמות לרסן מוקדי מתיחות עולמיים ולפתח אווירה של הפשרת המתח. הן ניסו לקדם את ההידב-רות ביניהן כדי להשיג מידה של הבנה, אם לא הסכמה, בשאלות עולמיות חשובות: במזרח-התיכון • לאחר תקופה ארוכה של קרבות בחזית המצרית-ישראלית, תוך הס-

טים להזיז את גבולותיה המערביים של פולין לתוך שטחה של גרמניה. אך דבר זה לא הושג בנקל על-ידי סטאלין. הרא- שון ש"נכנע" לסובייטים היה הגנרל שארל דה-גול בעת ביקורו במוסקבה ב-2 בד- צמבר 1944. צ'רצ'יל היה השני שהסכים לפצות את פולין על קריעת נתחים במז- רחה על-ידי ברה"מ, בהוספת שטחים למ- ערבה מהטריטוריה הגרמנית. ואילו רוז- בלט הצהיר, בשרד שנשלח לממשלת פו- לין הגולה (בלונדון) ב-17 בנובמבר 1944, כי יסכים לכל הצעה שתקבל את הסכמת פולין, ברה"מ ובריטניה. מחמת מחלוקת, שנתעוררה בוועידת פוטסדם בשאלה מהו גבול נהר הנייסה (שהרי לנהר זה שתי זרועות — מזרחית ומערבית — שהשטח ביניהן הוא 26 אלף קמ"ר) סוכם בסופו של דבר כי "הקביעה הסופית של הגבול המערבי של פולין תיעשה בעת השגת הסדר שלום" וכי עד אז תשתרע פולין במערב עד לזרוע המערבית של נהר הנייסה.

ברה"מ חששה, איפוא, כי הדרישות הט- ריטוריאליות של גרמניה ישמשו בעתיד סיבה למתקפה מערבית נגד ברה"מ; כדי למנוע זאת שקדה להשיג במשך כל הש- נים התחייבויות חוזרות מצד גרמניה ה- מערבית לאי-שימוש בכוח ולפתרון המח- לוקת בדרכי שלום.

ההידברות באירופה בין מזרח ומערב

ברה"מ מודעת לכך שאין די בהסכמתה של בון להישגיה של ברה"מ במלחמת- העולם השניה. דרושה לסובייטים גם הס- כמתה של מעצמת-העל הנגדית — ארה"ב, וגם הסכמתן של שתי המעצמות המערב- אירופיות — בריטניה וצרפת — ועמן כל מדינות אירופה.

מוסקבה שאפה להשיג זאת דרך קיומה של ועידה לבטחון אירופה, שצריכה גם להב- טיח, מנקודת ראות סובייטית, ביטול שתי הבריתות הצבאיות, ברית נאט"ו וברית- ורשה. למעשה, המטרה העיקרית של ברה"מ היא להביא בכך לניתוק מעשי בין ארה"ב לבין מערב-אירופה. התנהגותו של דה-גול — הפרישה מהברית הצבאית של נאט"ו והתנגדות לצירופה של בריטניה למסגרת השוק המשותף — עודדה את ברה"מ לשאוף להשיג הסכמה כלל-איר- פית להישגיה במלחמת-העולם השניה ב- אמצעות פיתויים של הרחבת קשרי הכל-

כלה, הסחר והתרבות בינה לבין מדינות מערב-אירופה, וזאת לפני כניסתה של בריטניה לשוק. אם תבטיח מוסקבה הישג שכזה, תהא ההתפתחות הטבעית שתבוא בעקבותיו הצבת מכשולים בפני מגמות ההתגבשות של חזית כלכלית-מדינית מע- רב-אירופית ובפני מציאת תחליף הולם לברית נאט"ו המתפוררת. התפתחות כזו היתה מאפשרת לברה"מ גם "משחק" בין- מעצמתי מאוזן בשנות ה-70, עם המעבר משיטת מאבק בין-מעצמתי דו-קוטבי ל- שיטה רב-קוטבית: בעוד שיפן תשמש משקל-נגד לסין, בצד האיזון האמריקני- סובייטי, יימשכו הפירוד במערב-אירופה בין בריטניה, צרפת וגרמניה והמאבק ה- כלכלי-מדיני בינן לבין ארה"ב; כך תימנע התגבשות של מעצמה מערבית באירופה, שיש בה כדי להפר את האיזון הבין- מעצמתי לרעתה של מוסקבה.

נוכה מדיניותה האירופית של ברה"מ נק- טה ארה"ב אסטרטגיה מדינית שנועדה לשבש את תכניותיה של מוסקבה, ולעורר את חריפותה של הבעיה הבטחונית בתו- דעתן של מדינות מערב-אירופה. בד-בבד עם המדיניות של ההינתקות ממעורבות צבאית באסיה — המציבה את ברה"מ ואת סין זו מול זו בפני בעיות חריפות, שה- מלחמה בין הדו לפקיסטאן מסמלת רק את תחילתו של התהליך — הצליחה וא- שינגטון להמחיש כי מדיניות ההינתקות שלה חלה גם על מעורבותה ביבשת איר- פה. ניקסון הציע כבר בשנת 1970, וביתר בהירות בפברואר 1971, קיצוץ הדדי ומוס- כם של הכוחות הסובייטיים והאמריקניים במרכז אירופה; ברזנייב, קפץ על המ- ציאה והגיב בחיוב על הצעה זו. במקביל קידמו האמריקנים את תהליך ההפשרה ביחסים בינם לבין מנהיגי פקין. יתר-על- כן, הממשל האמריקני נקט מספר צעדים קיצוניים המצביעים כי ארה"ב יוזמת ב- פועל מהלכים ליצוב כלכלתה (פיחות הדולר). כל אלה המחישו בפני מדינות מערב-אירופה שארה"ב נערכת לניהול "משחק" המעצמות של שנות ה-70 מתוך עמדת-כוח, אפילו כלפי בעלות-בריתה המערביות.

עד שנקטה ארה"ב קו-מדיניות חדש זה האמינו מדינות מערב-אירופה כי מלחמת- עולם היא בלתי-אפשרית וכי ארה"ב מ- מילא צריכה להגן על אירופה מפני פלי- שה סובייטית. אולם הבעת הנכונות של האמריקנים לקצץ את כוחותיהם ביבשת

המחישה למדינות מערב-אירופה את ה- איום שבהתפתחות זו על בטחונן בעתיד. אם בעת הפלישה לצ'כוסלובקיה לא עשה המערב דבר, הרי ללא הכוחות האמריק- ניים באירופה יקל על הסובייטים להבטיח בעתיד את שליטתם בכוח — ללא חשש מתגובה מערבית — ברומניה וביוגוס- לביה, וכן באגן היס-התיכון ובמזרח-התי- כון. התפתחות כזו היא הרת-אסון לאירופה המערבית, התלויה במקורות האנרגיה ש- באיזור זה. יתר-על-כן, במקרה כזה תחול הגברה ניכרת במתיחות בין מזרח למערב באירופה; ידה של ברה"מ תהיה על ה- עליונה כשמולה ניצבת מערב-אירופה חל- שה מבחינה צבאית, מפורדת מבחינה מדי- נית ותלויה בברה"מ מבחינת השקעותיה הכלכליות העצומות במדינות הגוש ה- סובייטי.

התפיסות השונות לגבי שיטת ביטחון חדשה

על רקע זה ניתן להבין את הפעילות ה- מוגברת בקרב חברות נאט"ו בעת האח- רונה ובעיקר את הפעילות הניכרת בזירה המערב-אירופית בשאלת הגיבוש הכלכלי- מדיני, ובבעיה של מציאת תחליף הולם יותר לברית הצבאית של נאט"ו.

תוך כדי כך מנסות מדינות המערב, וב- עיקר בריטניה, להשהות את ההידברות בין מזרח ומערב על עתידה של אירופה על-ידי נסיונות לתהוות על הכוונות.

מותו של דה-גול הביא להתקרבות צרפ- תית-בריטית ולהסרת המכשולים בדרך לקבלת בריטניה לשוק (בריטניה, פינלנד, נורבגיה ודניה ייעשו בשנת 1973 חברות מלאות בשוק). יתר-על-כן, נעשה עתה ניסיון לשלב במסגרת האחדות הכלכלית- מדינית של מערב-אירופה גם מדינות אי- רופיות שעד כה דגלו בנייטרליות; ואמנם החל משאימותם בכיוון זה עם שבדיה, עם אוסטריה ועם שוויצריה. בר-בזמן נעשה מאמץ למצוא דרכים אפשריות ליצירת שיטה חדשה של ביטחון שיתופי, שתביא לשילובה מחדש של צרפת בברית הצב- אית המערבית; יתכן שהדרך תימצא בכך שיוענקו לה המקום המעמד שהיא חפצה בהם, בהיותה מעצמה בעלת מלאי נשק גרעיני.

מדיניות השליטה של ברה"מ במזרח-אירופה
ברה"מ מעודדת כל מחשבה בכיוון "הבנה"

ו"שיתוף-פעולה", בראש וראשונה כדי למנוע מציאת נוסחה חדשה לחיזוקה של נאט"ו. ברה"מ מתכוונת להביא לניתוקה של ארה"ב ממערב-אירופה ולעבור מה-שיטה הבטחונית הקיימת (נאט"ו) לפסיפס של בטחונות לאומיים אירופיים. זאת הגם שהיא מודעת לקשיים שבהמשך שליטתה על גרורותיה במזרח-אירופה.

ב-25 שנות ה"סובייטיזציה" של מדינות מזרח-אירופה הצליחה ברה"מ להפוך חלק זה של היבשת ל"עולם נפרד"; מבחינות מסוימות לא זו בלבד ש"עולם" זה שונה לחלוטין מהנעשה בחלקה המערבי של היבשת, אלא שפער הפיגור הכלכלי-חברתי בין שני חלקי אירופה — בכל התחומים הניתנים להשוואה — נע בין 15 ל-50 שנות התפתחות, לטובת המערב. תהליכי ההתפתחות הכלכלית-חברתית במדינות מזרח-אירופה נכפו על-ידי הסובייטים בשל שיקולים שונים: שיקולים אסטרטגיים — העתקת התעשיות הכבדות לברה"מ; שייקולים פוליטיים-דוקטרינריים — גידול תהליך העיור ופיתוח תעשיות-שירותים ברמה סובייטית נמוכה עם כוח-אדם מקרמי בלתי-מקצועי; ואפילו שיקולים של ריכוזיות בירוקרטית, שהובילו להעדר יוזמה יצרנית ולאבדן הטעם שבעבודה עצמה; זו הפכה אמצעי הכרחי לפרנסה מינימלית בלבד. תהליכים אלה גרמו, מטבע הדברים, לשקיעה כלכלית בולטת. מצבן הכלכלי-חברתי של מדינות מזרח-אירופה כיום, בעיקר צ'כיה ופולין, נחות גם ביחס למצבן לפני מלחמת-העולם השנייה. התוצאה היא, שרמת-החיים במזרח-אירופה אך בקושי משתווה לזו של המערב בשנת 1950, אף כי היא עדיין גבוהה מרמת-החיים בברה"מ עצמה.

מבחינה חברתית גרמה ה"סובייטיזציה" של הגרורות לחיסולן של השכבות הבינוניות המסורתיות בהן, וכתוצאה מכך — להיווצרותן של פער חברתי עמוק בין השכבות המקצועיות השונות. בד-בבד הופיעה במדינות מזרח-אירופה שכבה נבחרת חדשה, הכוללת בעיקר את עסקני המפלגה והמנהל וקבוצת אינטלקטואלים, שנכללים בשכבה זו מטעמים של נאמנות פוליטית-ממסדית למוסקבה יותר מאשר בשל התאמה מקצועית-טכנית, או בשל כישורים אישיים. כמו בברה"מ, נהנית שכבה זו מהטבות מיוחדות, כגון: דיור טוב וכפול, חנויות ממכר מיוחדות המוכרות תוצרת-חוץ במחירים סמליים, תשלום

הוצאות נסיעה, אש"ל ואירות, רכב ובידור וכיוצא באלה הטבות שאינן בהישג ידם של אזרחים אחרים.

לעומת זאת הביא מצב זה להומוגניות גדולה יותר של כל אחת ממדינות אירופה המזרחית. הקשר בין הפועלים לבין השכבות הבינוניות הישנות וקבוצת האינטלקטואלים המנוודים הדוק עתה יותר מאי-פעם בעבר. אחדות לאומית זו מצאה ביטוייה בעתות-מבחן קשות, כאשר פרצו התמרדויות נגד השלטון הסובייטי ונאמניו בגרורות, כפי שאירע בהונגריה, בצ'כוסלובקיה ובפולין. האחדות הלאומית, המקיפה כיום אפילו מרקסיסטים נאמנים ביותר, המתנגדים להשתלטות הסובייטית בכוח ולדרך הקומוניסטית של מוסקבה, מלווה גם ברגש עליונות על הרוסים כל-אום. התוצאה היא התגברות הרגשות הלאומנים האנטי-סובייטים. לכן הפכה שליטתה של ברה"מ בגרורותיה קשה ויקרה יותר. במקום לנסות להתקרב אל העמים בגרורות נקטו הסובייטים צעדי דיכוי אכזריים וכפו את שלטונם בכוח הנשק. הפלישה לצ'כוסלובקיה באוגוסט 1968 והתמרונים הצבאיים בשלוש השנים האחרונות על-ידי גבולותיהן של רומניה ושל יוגוסלביה רק מוכיחים זאת.

במצב זה נשאלת השאלה אם אמנם מתכוונת ברה"מ — לקראת כינוסה של ועידה לבטחון אירופה, ועל רקע קיצוץ הכוחות הזרים במרכז היבשת — לסכן את עמדתה באירופה המזרחית ואת שליטתה בה? התשובה לכך ניתנה על-ידי הסובייטים עצמם, שעה שיצרנו מערכת שליטה-צבאית מקבילה לזו שיש להם באמצעות ברית-ורשה; הם החתימו את גרורותיהם על חו"י "ידידות, שיתוף פעולה וביטחון-הדדי" דו-צדדיים, המאפשרים למוסקבה לבטל את ברית-ורשה, בלי שהדבר יפגע בשליטתה האימפריאליסטית על מדינות מזרח-אירופה. עולה, אם כן, שבאמצעות הוועידה לבטחון אירופה שואפים הסובייטים להשיג גושפנקא חזית כלל-אירופית להישגם ממלחמת-העולם השנייה, כדי שיוכלו לפתוח בשלב הבא — שבירת המחסומים הלאומיים על-ידי האחדת הסחר והכלכלה, כולל איחוד המטבע, ועל-ידי יצירת מוסדות פדרטיביים על-מדינתיים בהנהגה רוסית.

סיכום

קשה להשתחרר מן הרושם שהסובייטים

מתוים מגמות לפעולה אסטרטגית, מדינית וצבאית לטווח ארוך. באמצעות ההידברות עם האמריקנים הם שואפים להגיע ליציבות אסטרטגית, שתאפשר להם חופש פעולה טקטי, ולהגביל מירון החימוש האסטרטגי, שיאפשר להם חופש פעולה כלכלי. באמצעות ההידברות עם אירופה שואפת ברה"מ להביא ליצוב מוסכם של הישגיה ממלחמת-העולם השנייה ולנטרל את מערב-אירופה בעתיד; בכך יוקנה לה בסיס לתנופה נוספת, בעיקר דרומה, לקביעת מאוזנים באזור הבלקנים (יוגוסלביה) במסגרת המגמה לבנות תשתית אסטרטגית לנוכחות צבאית קבועה כמעצמה שלטת בים-התיכון ובמזרח-התיכון. על-ידי ההידברות בנושאים האסטרטגיים והאירופיים שואפת ברה"מ להבטיח את פתיחתה מחדש של תעלת-סואץ ותוך שימור מוקד המתיחות של הסכסוך הערבי-ישראלי להעמיק את אחיזתה בעולם הערבי. על-ידי בנייתה של תשתית אסטרטגית זו, וכתוצאה מפתיחתה של תעלת סואץ, יהיו לברה"מ יותר חופש פעולה ותמרון במאבקה נגד סין באסיה ובאוקיינוס ההודי.

אלה הן מגמות מרחיקות-לכת שאין לצפות כי הדרך להשגתן היא קלה ונעדרת מכשולים. ארה"ב טרם מראה סימנים להתפשרות, ומערב-אירופה — על כל סימני השאננות המאפיינים את פעולתה — מוידעת לסכנות הטמונות בהידברות על עתיד היבשת. הרומנים קנאים היום לעצמאותם יותר מאי-פעם בעבר והיוגוסלבים ודאי ערים לכוונותיה של ברה"מ. גם במדינות הערביות אין מוכנים בנקל לאפשר השתלטות סובייטית, וישראל מצדה עומדת בתקיפות נוכח תמרונה של ברה"מ ומחיליו של המערב. סין כבר פועלת להצבת מכשולים בפני המגמות הסובייטיות והמדינות האסייניות, והודו בתוכן, תתפקנה ודאי במהרה ותימנענה מתלות מוחלטת בברה"מ. אף יפן מקיצה מ"תדרמתה" ואין היא להוטה להפוך יריבה לסין-העממית. ולסייע על-ידי כך בעקיפין למגמות ההתפרשות של ברה"מ. במצב זה גוברת ערנותן של המדינות לגבי הנעשה בזירה העולמית, כשעיקר תשומת-הלב מופנית עתה לתוצאות פגישותיו של ניקסון עם הצמרת הסינית בפקין, ועם הצמרת הסובייטית במוסקבה. בפגישות אלה טמון המפתח להתפתחויות העתידות בחברה הבינלאומית.